

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 218

TARTIŞILAN DEĞERLER AÇISINDAN TÜRKİYE

(Sempozyum 17-18 Haziran 1995)

Düzenleyen

TÜRK OCAKLARI GENEL MERKEZİ
TÜRKİYE İLAHİYATÇILAR BİRLİĞİ VAKFI
DİNLER TARİHİ DERNEĞİ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	47000
Tasnif No:	956.004 TAR-D

ANKARA 1996

“Yeni Dünya Düzeni”ne Dinî Açıdan Bakış

Dr. Ali İhsan Yitik

D.E.Ü. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

“Yeni dünya düzeni” terimi ilk olarak Körfez Savaşı sırasında dönemin ABD Başkanı George Bush’un konuşmalarında yer almaya başladı Başkan Bush, 11 Eylül 1990’da Amerikan Kongresinde yaptığı konuşmada *“Bundan böyle Amerikan dış politikasının hedefi yeni dünya düzeninin kurulması ve yerleştirilmesidir”*⁽¹⁾ diyordu. Bu ifadeden anlaşılıyordu ki, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve 80’li yılların sonunda fiilen çöken “çift kutuplu” sistem yerine A.B.D. tarafından yepyeni bir siyasî sistem kuruluyordu.

Yerleştirilmeğe çalışılan sistemin hedefleri konusunda ise, Başkan Bush şunları söylüyordu: *“Terör korkusunun bulunmadığı, adaletin tam anlamıyla gerçekleştiği dünyanın, her bölgesinde sulh ve sükûnetin hâkim olduğu yeni bir dönem.”*⁽²⁾ Demek ki, yeni sistem dünyayı adeta bir cennete dönüştürecekti.

Hakikaten, Doğu blokunun hızlı çöküşünü izleyen o günlerde insanlar, gereğinden fazla bir iyimserliğe kapılmışlardı. Artık bloklar arası anlaşmazlıkların, sürtüşme ve çekişmelerin yerini barış ve karşılıklı işbirliğinin alacağı sanılıyordu. “Çift kutuplu” eski sistemdeki gerginlik ve atışmaların olmadığı, nükleer tehdit ve tehlikelerin ortadan kalktığı, topyekûn imha silahlarının bulunmadığı, üstelik demokrasi ve insan haklarına herkesin saygı gösterdiği yeni bir dünya hayal ediyordu. Ne var ki, bu güzel rüya çok kısa sürdü. Kafkasya ve Balkanlarda ortaya çıkan hızlı gelişmeler insanların kafasındaki bu iyimser beklentileri bir anda sona erdirdi. Bir yandan Sovyetler’in dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanmış Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova gibi yeni cum-

(1) Hassan Elhag Ali, “The New World Order and The Islamic World”, The American Jurnal of Islamic Social Sciences, Vol. 8. No: 3. 1991. s. 461.

(2) Aynı yer.

huriyetlerde hem etnik iç çatışmalar hem de komşu ülkelerle sınır anlaşmazlıkları baş göstermiş, diğer taraftan da Sovyet askerî ve nükleer gücünün paylaşımı konusunda Rusya ve Ukrayna arasında gerginlikler yaşanmaya başlanmıştı. Bütün bunlara eski Yugoslavya'nın parçalanmasıyla Balkanlardaki tarihi, etnik ve dinî düşmanlıkların yeniden su yüzüne çıkması; ve bunun Bosna-Hersek'te hâlâ sürüp giden bir soykırıma dönüşmesi eklendi.

Ortaya çıkan bu beklenmedik olaylar nedeniyle insanlar, Doğu Bloku'nun çöküşünü izleyen yıllar için daha ziyade "*yeni dünya düzensizliği*" veya "*belirsizlik dönemi*" ifadelerini tercih eder hale geldiler⁽³⁾. Ayrıca belirsizlik ortamının, dünyamız ve insanlık için büyük tehlikelere gebe olduğu vurgulanmaya başlandı. Sonuç olarak, aradan geçen beş-altı yıllık bir dönem, insanların gelecekle ilgili beklentilerini tamamen değiştirmesine ve "*yeni dünya düzeni*" ifadesinin anlamsız ve içi boş bir kavram haline gelmesine yetti. Bu gelişmelere rağmen biz, bu yazımızda "*yeni dünya düzeni*" ifadesini, SSCB'de sosyalizmin çöküşü ve buna bağlı olarak, eski Sovyet Federasyonu'nun dağılmasıyla uluslararası siyasî sistemde ortaya çıkan yeni siyasî yapılanmayı ifade eden bir kavram olarak anlamaktayız. Diğer bir ifadeyle, bize göre "*yeni dünya düzeni*", Sovyetlerin dağılması ve *süper güç* olma özelliğinin sona ermesinden sonra, dünyada A.B.D.'nin patronluğunda oluşan yeni siyasî yapılanmayı ifade eden terimdir.

Bu yeni yapılanma içerisinde dinin durumunu incelemeye geçmeden önce, eski çift kutuplu sistemin çöküşünde dinin rolüne ve komünist ideolojisinin dine bakışına kısaca temas etmenin yararlı olduğunu düşünüyorum.

1- Bilindiği gibi eski çift kutuplu sistemin çöküşü ve Sovyetlerin dağılmasındaki en önemli faktör, Doğu Bloku ülkelerinde 1980'li yılların sonlarında yaşanan ekonomik krizdir. Bu krizi aşmak için zengin Batı ülkelerinden ekonomik yardım arayışına giren sosyalist liderler, yapılacak yardımlara karşılık kendilerinden istenen *demokratikleşme* ve *açıklık* programlarını uygulamak zorunda kalınca, bir bakıma, hem kendi sonlarını hem de topyekün sosyalist sistemin sonunu kendi elleriyle hazırlamış oldular. Çünkü bu programlar, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, zaten fiili olarak sona ermiş bulunan Varşova Paktı'nın resmi olarak dağılmasıyla sonuçlandı. Öyle ki, sonuçta bu reform ve ye-

(3) Sami Kohen, "Yeni Dünya Düzeninde NATO'nun Değişen Stratejisi ve Türkiye" Yeni Dünya Düzeni'ne Türkiye, Yay. Haz. Sabahattin Şen, İst. 1994, s. 112-113.

niden yapılanma politikalarının mimarı sayılan Mihail Gorbaçev'in kendisi, ülkesi olmayan bir başkan durumuna düştü. Bu nedenle, olayın, sosyalist ekonomik sistemin, liberal ekonomik sistemle yaklaşık son yarım asırdır sürdürdüğü yarışı kaybetmesi veya sosyalist ekonomik modelin topyekün çökmesi şeklinde değerlendirilmesi pekâlâ mümkündür.

Bununla birlikte, Doğu Bloku'nun çöküşünde etkili olan diğer iki önemli faktörün de gözardı edilmemesi gerekir. Bunlardan birincisi, kitle iletişimi alanında, bilhassa 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan hızlı gelişmelerdir. Öyle ki, ortaya çıkan hızlı gelişmeler sonucunda dünyadaki siyasi sınırlar bir bakıma kaldırılmış ve dünyamız teknolojik bir köy hüviyetine bürünmüştür. Artık Filipinler'in Mindanao Adasında yaşanan bir katliam olayı, birkaç saat gibi kısa bir müddet sonra Nijerya'da veya başka bir Afrika ülkesinde Müslüman-Hıristiyan çatışması doğurabilmektedir. Dolayısıyla komünist diktatörlerin bundan böyle, soğuk savaş yıllarında olduğu gibi tek yanlı propagandalarla halklarını uyutmaları imkânsız hale gelmiştir. Özellikle Doğu Almanya, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan gibi Batı'ya komşu ülkelerde, kitle iletişiminin sistemin çözülmesindeki rolü oldukça önemlidir. Çünkü, gelişmeler sonucunda hür dünyanın haber ajanslarını rahatlıkla izleme imkânına kavuşan halk, acı gerçeklerle yüzyüze gelmiş ve o güne kadar kandırılmış olduğunu anlamış, sonuçta, yöneticisine ve sistemine olan güvenini yitirmiştir. Bilindiği gibi, işlemeye başlayan bu süreç adı geçen ülkelerdeki komünist yönetimlerin, diğer yoldaşlarından önce iş baskından uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmıştır.

Değişimde rol oynayan diğer önemli faktör ise dindir. Daha açık bir ifadeyle, Katolik dünyasının lideri Papa'nın özellikle, halkının çoğunluğu Katolik Hıristiyan olan Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkelerindeki muhalefet hareketlerini açıkça desteklemesi, adı geçen ülkelerdeki demokratikleşmeyi hızlandırmıştır. Bilhassa Polonyalı Kardinal Woytila'nın Papa Jean Paul II olarak Vatikan'ın başına geçmesinden sonra bu yöndeki çabalar artmıştır⁽⁴⁾. O, daha Mart 1979'da yayınladığı ilk genelgesinde başta komünist rejimler olmak üzere tüm dünyadaki din özgürlüğü ve insan haklarıyla ilgili kısıtlamaları kınamış; dine açıkça cephe alan komünizmle mücadele edeceğini beyan etmiştir. Yine o, 1979 ve 1989 yılları arasında başta Polonya olmak üzere diğer

(4) Samuel P. Huntington, Üçüncü Dalga; Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, Çev. Ergun Özbudun, Ankara-1993, s. 79.

Doğu Avrupa ülkelerine yaptığı ziyaretlerle, genelde vadettiği desteği fiiliyata geçirmiştir. Samuel Huntington tarafından da ifade edildiği gibi, onun bu ziyaretleri Doğu Avrupa'da komünizmin sonunun başlangıcı olmuştur. Çünkü, Vatikan'ın yanlarında olduğunu gören mahalli kiliseler ve din adamları, önceki polis ve tank korkusunu, işinden atılma veya işe alınmama endişesini bir yana atarak var güçleriyle mücadeleye girişmiş; insanların, sistemden korkmadıkları takdirde, sistemin çaresiz kalacağını öğrenmişlerdir⁽⁵⁾. Hepimizin bildiği gibi, bu korkusuzca mücadele sonunda ilk olarak dine bakışını değiştirmek ve daha ılımlı bir yaklaşım benimsemek zorunda kalan komünist yönetimler, sonunda iktidarı tamamen bırakmaya mecbur kalmışlardır⁽⁶⁾.

Bundan dolayı, Doğu Bloku ve Sovyetlerin dağılmasını, sadece sosyalist ekonomik modelin başarısızlığının bir sonucu olarak görmek doğru değildir. Az önce de ifade ettiğimiz gibi, kitle iletişimindeki baş döndürücü gelişmeler ve din faktörünün de çözülmede önemli payı vardır.

2-Marksist-Leninist İdeoloji ve Din: Marksizm'e göre din, bir üst yapı kurumudur. O, sınıflı toplum yapısının bulunduğu cemiyetlerde tabii ve sosyal ilişkilerin mistifikasyonu sonucunda oluşan bir sistemdir. Tamamen hurafe ve büyüye dayanır. Tarih boyunca din, sürekli olarak, hâkim sınıfların menfaatlarını koruyan bir mekanizma olmuştur. Aynı şekilde, din adamları grubu da her zaman hakim sınıflar adına halkı sömüren ve bu sömürüyü ebedî kılmak için çalışan bir topluluk olagelmıştır. Dahası din, ezilen insanlara öteki dünyada sözde bir mutluluk vaadederek, onları pasifize eden, sömürüye ve istismara karşı bayrak açmalarını önleyen bir kurumdur. Halbuki gerçek mutluluk, topluma yararlı olmak ve onun için çalışmak suretiyle insandaki yaratıcı benin gerçekleştirilmesiyle elde edilir. Üstelik böyle bir mutluluk, başka bir metafizik ortamda değil, üzerinde yaşadığımız bu dünyada tecrübe edilecektir⁽⁷⁾.

Ayrıca din, öyle iddia edildiği gibi, Tanrı adı verilen tabiat üstü Mutlak Kudret'in bir hediyesi veya ihsanı değildir. Aksine, sözü edilen bu Mutlak Kudret'in, gerçekte varlığı yoktur, insanların kendi tasavvurların ürünüdür. İnsanlar, kendilerinde var olan birtakım özellikleri idealize

(5) S.P. Huntington, A.g.e., s. 79-80.

(6) Marksist yöneticilerin dine karşı tutumlarındaki değişiklik konusunda detaylı bilgi için bkz. Paul Mojzes, Christian-Marxist Dialogue in Eastern Europe, Minneapolis (USA), 1981, s. 226-244.

(7) P. Mojzes, a.g.e., s. 222.

ederek kendi tanrılarını yaratmışlardır. İnsanların bilinç düzeyleri yük-
selip, aslında kendi tasarruflarına ibadet ettiklerini kavradıkları anda,
din ortadan kalkacaktır. Bundan böyle sadece kendi ürettiklerini takdis
etmeye başlayacaktır. Bu sebeple geleceğin ideal toplumu, ateist fakat
hümanist fertlerden oluşacaktır⁽⁸⁾.

Burada kısaca özetlemeye çalıştığımız gibi, komünist sistemde nihai
amaç, içerisinde dinin yer almadığı ateist bir toplum meydana getirmek
olunca, başta, Sovyetler Birliği olmak üzere bütün komünist ülkelerde
dine karşı amansız bir mücadele başlamıştır. Bu konuda sürdürülen
sürdürülen mücadelenin başlıca şu üç tarzda geliştiğini söylemek
mümkündür.

Birinci yöntem: Bu yöntemin temel hedefi, aydınlanmacı ve ras-
yonalist yaklaşım tarzlarını kullanarak, dini dogmaların anlamsız ve bi-
limsel dayanaktan yoksun olduklarını göstermek; ve dinin, insanlığın ge-
lişmesi, ilerlemesi yolunda nasıl büyük bir engel olduğunu gözler önüne
sermektir. Genellikle, okullarda verilen eğitim yoluyla bu hedefe ula-
şılmağa çalışılmıştır. Bunun yanısıra, halka dönük ateizm prop-
agandalarıyla da amacı gerçekleştirilme süresinin kısaltılması he-
deflenmiştir. Bu nedenle, soğuk savaş yıllarında komünist ülkeler
arasında bir yöntem yarışının başladığı bile görülmektedir. Meselâ ya-
pılan propagandaların etkisiyle halkın artık cami veya kiliseye gitmekten
vazgeçtiğini iddia eden Arnavutluk yöntemi, daha 1967 yılında ısrarla
kendi yöntemlerinin diğer yoldaş ülkelere örnek alınmasını teklif edi-
yordu⁽⁹⁾.

İkinci yöntem: Bu yöntemde öncelik, din kurumunun oluşmasına
imkân sağlayan şartların ortadan kaldırılmasına verilmiştir. Böylece in-
sanların artık dine itibar etmekten vazgeçecekleri sanılmıştır. Az önce
ifade edildiği gibi, Marksist-Leninist ideolojiye göre din, uygun olmayan
tabii şartlar ve sınıflı toplum yapısı sonucunda oluşan bilincin ortaya çı-
kardığı bir üst yapı kurumudur. Dolayısıyla, insanların tabii olaylar hak-
kındaki bilgileri artar ve sınıflı toplum yapısı değişirse, dine karşı ta-
kındıkları tavır da kendiliğinden değişecektir. Bu nedenle, doğrudan
dini kurumlara ve dindarlara karşı açıktan mücadeleye girilerek halkı
yönetimin karşısına almak yerine, din olgusunu ortaya çıkaran olumsuz
şartları yoketmeye çalışmak daha akıllıca bir yöntem kabul edilmiş. Bil-
hassa Doğu Avrupa'da dönemin son yıllarında bu metodun uy-
gulandığını görüyoruz.

(8) Aynı yer.

(9) P. Mojzes, a.g.e., s. 222-223.

Üçüncü yöntem: Komünist yöntemlerdeki dinle mücadelenin üçüncü şekli, dine ve dini kurumlara karşı açıktan tavır alma biçiminde olmuştur. Literatüre çoğunlukla “*idari tedbirlere baş vurma*” şeklinde geçen bu yöntem, başta din adamlarına fiziki ve psikolojik baskı olmak üzere, işten atma, sözlü veya yazılı yayın organları aracılığıyla alaya alma, hakaret etme, hapse atma, cami ve kilise gibi ibadet yerlerinin yıkılması, yeni mekânların açılmasına izin verilmemesi gibi caydırıcı ve bıkırtıcı nitelikteki birçok cezayı ihtiva ediyordu. Bu yöntemin birinci ve en önemli basamağı, din adamları ve dini kurumların toplum nazarındaki itibarının düşürülmesi ve arkalarındaki halk desteğinin kesilmesi idi. Çünkü bu başarıldığı takdirde, dinin sosyal hayattan tecrid edilmesi büyük ölçüde gerçekleşmiş olacaktır⁽¹⁰⁾.

Soğuk savaş yıllarının komünist yöntemleri, bu yöntemlerden birini veya hepsini birlikte kullanmak suretiyle dine karşı amansız bir mücadeleye yürütmüştür. Ancak bu mücadelenin başarıyla sonuçlandığını ve nihayetinde insanların dinden tamamen yüz çevirdiklerini söylemek mümkün değildir. Çünkü bu ülkelerde yaşayan insanlar, komünist dönemde maruz kaldıkları baskılar nedeniyle dine karşı ilgisiz ve kayıtsız bir tavır takınıyor görünseler bile, sistemin çöküşü ve baskıların hafiflemesiyle birlikte yeniden cami ve kiliseleri doldurmaya başlamışlardır. Bu durum hem Müslüman Orta Asya Cumhuriyetleri hem de Rusya ve diğer Doğu Bloku ülkeleri için aynıdır. Örneğin, son beş yıl içerisinde Avrupa’da kiliseye gitme oranının en yüksek olduğu ülke Polonya’dır. Bunu Romanya ve Çekoslovakya gibi eski Varşova Paktı ülkeleri izlemektedir. Yine Polonya’nın Çeşteková şehrindeki Jasna Gora manastırı ve bu manastır içinde yer alan Black Madonna Katedrali, her gün çoğunluğu eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen binlerce ziyaretçiyi atrılamaktadır. Sözelimi, 1991 yılı verilerine göre burayı her gün 15.000’e yakın kişi ziyaret etmektedir. Ayrıca günde en az 10 ayın yapılmaktadır⁽¹¹⁾. Aynı şekilde, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde 1989 yılında çalışır durumdaki cami adedi toplam 160 adet iken, bu sayı Eylül-1991’de 5000’i çoktan aşmıştır⁽¹²⁾. O tarihten bu güne, yüzlerce hatta binlerce yeni ibadethane bu rakama eklenmiştir. Sonuç itibariyle denilebilir ki, komünist yönetimlerin baskıcı tutumları din olgusunu toplumsal hayattan tecrit etme konusunda başarılı olamamış; hatta aşırı yasakçı tutum onu daha cazip hale getirmiştir, denilebilir.

(10) P. Mojzes, aynı yer.

(11) Zbigniew Bania, Jan Golonka and Stanislaw Kobileus, *Jasna Gora A Companion Guide* Translated by Bogna Piotrowska, 1991, Czestochowa, s. 30-31.

(12) Hasan Elhag Ali, a.g.m., s. 469.

Şüphesiz soğuk savaş sonrasında dini alanda ortaya çıkan gelişmeler sadece bununla sınırlı değildir. Son beş-altı yıllık dönemde meydana gelen dinle ilgili diğer gelişmeler de kısaca şöyledir:

1- İslâm ve Hıristiyan âlemi arasındaki karşılıklı güvensizlik duygusunun artması: İslâm-Hıristiyan ilişkileri zaten tarihin hiçbir döneminde tam anlamıyla karşılıklı güven üzere olmamıştır. Başka bir deyişle sözkonusu iki topluluk arasında sürekli bir güvensizlik ve çekimce durumu her zaman mevcut olagelmıştır. Ancak soğuk savaş dönemindeki kutuplaşmanın dine dayalı bir gruplaşma olmaması nedeniyle, aynı bloklarda yer alan bazı Müslüman ve Hıristiyan devletler arasındaki işbirliğinin hayli ileri olduğu görülmektedir. Meselâ, Afganistan'ın Rus işgalinden kurtulması için, Fransız sağlık personeli ve Amerikan savaş uzmanları Müslüman mücahitlerin yanında savaşıyorlardı. Aynı şekilde Suriye ve Irak gibi Müslüman ülkelerde de binlerce Rus askerî danışman olarak çalışıyor ve bu ülkeleri, Müslüman komşularının muhtemel sözde saldırılarından koruyorlardı. Bu da gösteriyordu ki, halkların çoğunluğu Müslüman olan ülkeler, Müslüman komşularına değil Hıristiyan yoldaşlarına güveniyorlardı.

Soğuk savaş döneminin sona ermesi ve 1990'lı yılların başlarından itibaren A.B.D.'nin, dünyanın tek süper gücü haline gelmesiyle bir kısım Müslümanlarda tedirginlik başladı. Çünkü bu ülkenin özellikle, Orta-Doğu konusundaki tutumu ve İsrail'i kayıtsız, şartsız desteklemesi pek çok Müslümanı tedirgin ediyordu. Onun için, bir kısım Müslümanlar acaba S.S.C.B.'nin dağılmasından sonra, A.B.D.'nin yeni boy hedefi Müslümanlar mıdır diye düşünmeye başladılar. A.B.D. yönetiminin zaman içerisinde Libya, İran ve Pakistan gibi müslüman ülkelere karşı takındığı olumsuz tavır maalesef bu endişeleri pekiştirmiştir. 1991 yılındaki Körfez Savaşı ve daha sonra ortaya çıkan Bosna-Hersek, Çeçenistan ve Karabağ problemlerinde A.B.D. ve onun Avrupalı müttefiklerinin takındıkları tavır ve uyguladıkları çifte standart politikası nedeniyle, başlangıçtaki endişeler bugünlerde kesin kanaatlere dönüşmüş bulunmaktadır. Artık Müslümanların büyük çoğunluğu, yeni dünya düzeninde Batı'nın yeni düşmanının, İslâm dünyası ve Müslümanlar olduğuna inanmaktadır.

Buna karşılık Batılılar da İslâm ülkelerinde son yıllarda artan "dinî hareketliliği" ve bazı dinî grupların Batı aleyhtarı tutumlarını bahane ederek, NATO'nun yeni hedefinin, İslâm Fundamentalizmi ve Batı aleyhtarı diğer grupları bertaraf etmek olduğunu açıktan beyan eder hale gelmiştir. Nitekim, NATO Genel Sekreteri W. Cleas'ın geçen Nisan ayındaki tehditkâr bir demeci, İslâm dünyasını epeyce tedirgin etmiştir. Çünkü,

kimin fundamentalist olduğunu belirleyecek genel-geçer bir kriter henüz yoktur. Herkesin fundeamentalizm anlayışı ve onu tanımlamaları birbirinden farklıdır. Bu nedenle, konuşmada hedef gösterilenin, İslâm dünyasının tamamı mı, yoksa, buradaki küçük grup mu olduğu açık değildir.

Aynı şekilde, Newsweek haber dergisinin Avrupa'daki Müslümanları konu alan 29 Mayıs 1995 sayısında, bugün Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan, yaklaşık sekiz milyon Müslüman nüfusun, Avrupa'nın geleceği açısından tehlike ve tehdit oluşturduğu vurgulanmakta ve bunların entegrasyonu için gerekli tedbirlerin vakit geçirilmeden alınması istenmektedir⁽¹³⁾. Derginin bu değerlendirmesi şunu açıkça ortaya koymaktadır; Batı kamuoyu İslâm'ı kendisi için bir tehlike olarak görmektedir. Hatta pek çoklarına göre İslâm, terörizmle özdeştir ve yer yüzündeki her Müslüman, potansiyel bir terörist veya suçludur. Muhtemelen bu nedenledir ki, bugün dünyanın değişik bölgelerindeki Müslüman kıyımı, Batı tarafından büyük bir sessizlikle izlenmekte, hatta katiller ödüllendirilmektedir. Sanırım, Bosna, Azerbaycan ve Çeçenistan meselelerinde Batı'nın takındığı tavır, bu durumun en güzel örneğini teşkil eder.

2- İslâm ülkelerinde, dinin siyasetteki ağırlığının artması veya dinin daha fazla konuşulur hale gelmesi: Gerçekten son yıllarda İslâm dini, hem İslâm ülkelerinde hem de diğer ülkelerde adından çok sık söz edilen bir din olmuştur. Bazılarının İslâmî radikalizm veya İslâmî fundeamentalizm adını verdikleri bu dinî canlanma aslında tamamen yeni bir olgu değildir. Onun kökenleri 1970'lere dayanır. Hatta 1979 İran devrimi bile, böyle dinî bir uyanışın sonucu olarak görülebilir. Bununla beraber son zamanlarda dinî uyanışın bir ivme kazandığı da bir gerçektir. Kanaatimce, bunun yeni dünya düzeniyle çok yakından alakalı iki temel nedeni vardır; birincisi, İslâm ülkelerinde dinin daha fazla rağbet görmeye başlamasını, Batı Hıristiyan dünyasında İslâm'a ve Müslümanlara karşı giderek artan düşmanlığın bir reaksiyonu şeklinde yorumlamak mümkündür. İkinci ve daha önemli nedeni ise, İslâm ülkelerinin büyük çoğunluğunun son yıllarda içine düştükleri ekonomik krizdir, denilebilir. Şüphesiz, bu krizin ortaya çıkmasında veya şiddetinin artmasında "çift kutuplu" eski sistemin çöküşünün rolü büyüktür. Çünkü önceki dönemde, stratejik önemlerine binaen, Doğu'dan veya Batı'dan alınan hibe yardımları veya düşük faizli uzun vadeli krediler, eski sistemin yıkılmasıyla birlikte kesilmiş veya en aza in-

(13) Newsweek (29 Mayıs 1995), s. 19.

dirilmiştir. Bu durum, bilhassa Türkiye, Mısır ve Pakistan gibi ekonomik dengeleri, büyük oranda bu tür yardımlara dayalı ülkelerin ekonomilerini sarsmış; bu sarsıntıdan en fazla zarar gören de sıradan halk tabakaları olmuştur. Sorunların Doğu veya Batı modeli politikalarla çözümlenemediğini, bilakis, giderek ağırlaştığını gören Müslüman halk sonuçta, bir ümit olarak dine yönelmiştir. Ancak bu yönelişin devam edip etmemesi ise, tamamen dini temsil eden grupların başarılarına bağlıdır.

Son olarak, İslâmî uyanıştaki diğer bir faktör de, İslâm ülkelerindeki aşırı nüfus artışı ve kronik işsizlik gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan büyük şehirlere göç olgusunun sebep olduğu kimlik bunalımıdır. İstanbul, Kahire, Karaçi gibi metropolitan şehirlerde din, hem insanların şehirde kaybolmalarını önleyen hem de onları yalnızlık duygusundan kurtaran ve onların sosyal problemlerinin artışına paralel olarak, dinin toplum hayatındaki yeri ve önemi de artmaktadır.

3- Ortodoks Hıristiyan kiliseler arasında dayanışma ve işbirliğinin artması. Kanaatimce, yeni dönemde ortaya çıkan en önemli ve ülkemiz açısından en tehlikeli gelişme budur. Bu konunun her gündeme gelişinde, bazı aydın ve yöneticilerimizin onu hayali bir komplo teorisi gibi görmeleri ve gerekli önlemleri almakta gecikmeleri ise, bu tehlikeyi büyütmekte, karşı tarafın işini o ölçüde kolaylaştırmaktadır. Halbuki, Fener Rum Patrikhanesinin son zamanlarda, kendini ekumenik kilise olarak tanıtmaya yolunda kazandığı başarılarla, Güneydoğu'da kardeş kanının akmaya devam etmesinde, Çeçenistan, Karabağ ve Bosna-Hersek'te meydana gelen ve tüm Müslümanları üzen bu olayların arkasında Ortodoks ittifakının payı vardır. Meselâ, Hersek Başpiskoposu Atanasius, Karabağ Başpiskoposu Anfilokeus ve Kosova Başpiskoposu Attemius birlikte 1993 ilkbaharında pan-Ortodoks bir mektup yayınlamış ve bu mektupta Ortodoks dünyanın sınırlarının Adriyatik'ten Sibiry'a kadar uzandığı dile getirilmiştir⁽¹⁴⁾.

Aynı şekilde, yine Ortodoks dünyası içinde yer alan Yunan Ortodoks Kilisesi Başkanı Başpiskopos Serafim, her fırsatta PKK terör örgütünü desteklediğini açıklamaktan geri durmamaktadır⁽¹⁵⁾.

4- Katolik dünyanın merkezi Vatikan'ın İsrail'i resmen tanıması ve başta İslâm ve Yahudilik olmak üzere Hıristiyanlık ile diğer dinler arasında yoğun bir diyalog sürecinin başlaması:

Bilindiği gibi İsrail, 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde kurulan

(14) Tanıl Bora, Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası, İst. 1994, s. 173-174.

(15) Özellikle son yıllarda Vatikan'ın öncülüğünde gerçekleştirilen dinler arası diyalog toplantıları hakkında bkz. Michael L. Fitzgerald, "Twenty-five years of Dialogue; The Pontifical Council for Interreligious Dialogue", İslâmochristians, 15 (1989), s. 109-120.

bir yahudi devletidir. Bu devlet 1992 yılına kadar Vatikan tarafından tanınmamıştır. 1992'de ise, hem resmen tanınmış; hem Katolik kilisesi ile İsrail arasında dinî, siyasî, ekonomik alanlarda çok yönlü ilişkiler başlamıştır. Sanırım, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm dini arasındaki tarihi düşmanlıkların bir yana bırakılarak, İbrahîmî geleneği paylaşan bu üç dini sistemin ortak bir noktada birleşmelerini amaçlayan diyalog toplantıları bu çok yönlü ilişkiler içerisinde en ilginç olanıdır.

Diğer dinlerle diyalog fikri, Hıristiyan aleminde 1950'lerde ortaya atılan bir düşüncedir. Muhtemelen, eski tek yönlü evangelistik misyonerlik politikasından istenen başarının elde edilmesi sonucunda ortaya atılan bu düşünce, 1962-1965 yılları arasında toplanan İkinci Vatikan Konsülü tarafından benimsenerek, Vatikan Katolik Kilisesi'nin yeni bir hedefi haline getirilmiştir. Ancak bu düşüncenin fiiliyata geçirilmesi ise, ancak 1979 yılında Papa John Paul II'nin Vatikan'ın başına geçmesinden sonradır. Bununla birlikte, bu tarihten önce de bazı ikili veya üçlü diyalog toplantıları gerçekleştirilmiştir. Fakat resmî veya yarı resmî olarak yapılan bu toplantılarda somut sonuçlar elde edilememiştir⁽¹⁶⁾.

1990 sonrası dönemde, eski kutuplar arası gerginliklerin azalması, dünyamızı tehdit eden problemlere karşı birlikte mücadele etme zarureti gibi çeşitli nedenler bu diyalog toplantılarının başarı şansını arttırmış görünmektedir. Ama unutmamak gerekir ki, bu yöndeki başarı, tarafların samimi gayretlerine ve birbirlerine telkin edecekleri güven duygusuna bağlıdır.

Sonuç olarak, 1990'lı yıllarda oluşan yeni siyasal yapılanma siyaset, kültür ve ekonomik alanlarda olduğu gibi din alanını da etkilemiştir. Ancak bütün bu gelişmelerde maalesef ne ülkemizin ne de bir başka İslâm ülkesinin payı ve katkısı vardır. Öyle görülüyor ki, mevcut durumu itibariyle olaylara müdahale etme ve onları istediği yönde yönlendirme imkânından mahrum olan İslâm dünyasının, önceden olduğu gibi henüz başlayan dönemde de pek çok sıkıntılarla karşılaşması kaçınılmazdır. Zaten son bir kaç yıl içerisinde gelişen olaylar bunu açık seçik ortaya koymuştur. Eğer bu durumun önümüzdeki yıllarda da aynen sürmesini istemiyorsak, daha fazla vakit geçirmeden olayları istediğimiz yöne kanalize etmenin yollarını bulmak ve bu konudaki çalışmalara başlamak zorundayız. Unutmayalım ki, biz kendi durumumuzu, tembelliğimizi, uyuşukluğumuzu bir yana atmadan hiç kimse bizim durumumuzu düzeltemez.

(16) Aynı yer.